

УДК 316.347+81'28+303.82 (477)

Хмелько В. Є.

ЛІНГВО-ЕТНІЧНА СТРУКТУРА УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ Й ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Висвітлено методологію збору та результати аналізу даних 77 загальноукраїнських соціологічних опитувань (близько 173 тисяч інтерв'ю), проведених Київським міжнародним інститутом соціології в 1991—2003рр. Описано динаміку та регіональні особливості поширеності вибору української чи російської мови під час спілкування з інтерв'юерами серед українців, росіян та українсько-російських біетнів (за самоідентифікацією). Виявлено значний рівень залежності параметрів лінгво-етнічної структури від відповідних параметрів українсько-російської біетнічності.

Є підстави припускати певну поширеність в Україні розбіжності між етнічною самоідентифікацією людей та їхньою мовною поведінкою, а саме вживання мови не свого етносу. На побутовому рівні, як відомо, це явище найчастіше спостерігається як використання російської мови людьми, які визначають себе українцями. Ступінь поширеності цього явища та його соціальні параметри досліджені поки що мало. Фактично кількісні емпіричні дослідження з даної проблематики стали можливими лише з 1991 р., коли в Україні було вперше проведено репрезентативні для країни в цілому соціологічні опитування методом наочного (face-to-face) інтерв'ю. До цього опитування такого масштабу проводилися у нас виключно методом анкетування, а самі анкети для них друкувалися тільки російською мовою.

Щоб забезпечити умови якісного інтерв'ювання відповідно до стандартів, що склалися в країнах із багаторічним досвідом соціологічних опитувань, у період з листопада 1990 р. до вересня 1991 р. дослідницький центр Соціологічної асоціації України¹ за допомогою та участю фахівців дослідницького інституту «Радіо Свобода» підготував першу загальноукраїнську мережу двомовних інтерв'юерів, почав друкувати опитувальники двома мовами - українською та

російською, розробив методику вибору інтерв'юером найзручнішої для респондента мови спілкування задля встановлення позитивного контакту з респондентом і підвищення ймовірності більшої ширості відповідей. Перше в Україні опитування за таких умов було проведено в жовтні - листопаді 1991 р. Відтоді ми почали накопичувати дані стосовно мовної поведінки дорослого населення України під час зустрічей із нашими інтерв'юерами.

За цей період - до кінця 2003 р. включно - було проведено 77 опитувань, у яких разом зі зручною для респондента мовою спілкування фіксувалося його етнічне самовизначення. Кожне з цих опитувань проводилося за вибіркою, репрезентативною для дорослого населення України віком від 18 років. У цілому дані, використані для підготовки цієї статті, взято з 172 966 інтерв'ю, з яких майже 22,5 тисячі проведені протягом 2003 р.

Метод отримання відповідей проведених досліджень у декількох аспектах суттєво відрізняється від методу в опитуваннях, які проводили демографи під час переписів населення нашої країни.

По-перше, опитування під час перепису проводилися з припущенням, що кожна особа за са-

¹ У 1992 р. цей дослідницький центр був приватизований і далі працював як спільне українсько-американське підприємство «Київський міжнародний інститут соціології Ltd». З 2001 р. КМІС - приватна українська дослідницька компанія.

моідентифікацією є моноетнічною, тобто вважає себе належною лише до одного етносу. Можливість немоноетнічної самоідентифікації респондента за опитувальними листами перепису населення не передбачалася ні в колишньому СРСР, ні в першому Всеукраїнському переписі населення 2001 р.

По-друге, під час перепису в нашій країні мовна ідентифікація респондента здійснювалася залежно від відповіді на запитання стосовно рідної мови. При цьому опитувальний лист не передбачав можливості фіксації наявності у людини двох або кількох рідних мов. (Хоча батьків у людини, як правило, двоє, а живих дідусів і бабусь може бути четверо, і не завжди всі спілкуються з дитиною однією мовою.) Тобто й у мовному аспекті демографи заздалегідь спрощують мовне розмаїття населення, будуючи вимірний інструмент із припущення, що в кожного респондента рідною є лише одна мова.

За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. його етнічний склад, визначений за моноетнічною самоідентифікацією дорослих і власною ідентифікацією ними своїх дітей, налічує 77,8 % етнічних українців, 17,3 % етнічних росіян і 4,9 % представників інших етнічних груп. Водночас у переписі зафіксовано, що українську мову вважали рідною 67,5 % усього населення України, а серед етнічних українців - 85,2 % їхньої загальної чисельності (табл. 1).

Наведені дані перепису стосуються населення в цілому, включно з дітьми. Стосовно ж дорослого населення ми маємо у своєму розпорядженні дані опитувань, проведених КМІС протягом двох років перед переписом за вибірками, репрезентативними для мешканців України від 18 років. Етнічна належність респондентів у цих опитуваннях, як і в переписі, визначалася за умови моноетнічної самоідентифікації респондентів. У результаті дані цих вибірових опитувань стосовно етнічного складу населення вия-

Таблиця 1. Розподіл населення за національністю та рідною мовою за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. (%)

Назви рідною мовою	Національність			Усе населення
	Українці	Росіяни	Інші загалом	
Українську	85,2	3,9	11,8	67,5
Російську	14,8	95,9	31,1	29,6
Іншу	0,0	0,2	57,1	2,9
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0

За даними на веб-сайті Держкомстату України: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/genclal/language/>.

Таблиця 2. Розподіл дорослого населення за національністю й рідною мовою за даними опитувань КМІС (%)

Назви рідною мовою	Категорія опитаних за національністю			Доросле населення загалом
	Українці	Росіяни	Інші загалом	
Українську	71,3	2,8	7,8	54,4
Російську	14,9	87,6	36,6	30,4
Українську та російську	13,6	9,5	6,3	12,4
Іншу	0,2	0,1	49,3	2,8
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: зведені дані чотирьох опитувань, проведених КМІС протягом двох років перед переписом методом безпосереднього інтерв'ю за вибірками, репрезентативними для дорослого населення України (від 18 років); усього опитано 5226 респондентів.

вилися - в межах статистичної похибки такого роду опитувань — майже ідентичними щодо даних перепису: етнічних українців серед дорослого населення було $76,9 \pm 1,1$ %, етнічних росіян - $18,8 \pm 1,1$ %, представників інших етнічних груп - $4,3 \pm 0,5$ %.

При запитанні щодо рідної мови в зазначених опитуваннях КМІС, на відміну від перепису, від респондентів не вимагалася називати рідною тільки одну мову. Відповідно, картина розподілу дорослого населення за національністю й рідною мовою вийшла дещо іншою, ніж за даними перепису (табл. 2).

Так, дані перепису й опитувань, проведених КМІС, майже збігаються - в межах статистичної похибки даних вибірових опитувань - щодо поширеності серед населення української мови як рідної: 67,5 % за переписом і $66,8 \pm 1,4$ % за даними опитувань. А от дані стосовно поширеності серед населення російської мови як рідної за переписом і за опитуваннями КМІС майже збігаються лише в тому разі, якщо не враховувати тих, хто назвав рідними дві мови - і російську, і українську. За таким підходом російська мова є рідною лише для 29,6 % населення (за даними перепису; за даними опитувань - для $30,4 \pm 1,2$ %). Якщо ж врахувати тих, хто вважає рідною російську мову одночасно з українською, виходить, що російська є рідною для $42,8 \pm 1,4$ % дорослого населення України.

Перевага запитання щодо рідної мови полягає, вочевидь, у тому, що, навіть у тих випадках, коли для респондента рідною є не одна мова, але він змушений обирати одну з них, респондент мимоволі має налаштуватися на ціннісне ставлення до мови, має визначати, так би мовити, «ріднішу». Недоліком для практичного застосування термі-

на «рідна мова» є його неоднозначність. Без додаткових запитань залишається невідомим, називає респондент рідною мову матері й/або батька чи ту внутрішню мову, спілкуватися якою йому легше, комфортніше, ніж будь-якою іншою.

В опитуваннях, які проводить КМІС уже більше 10 років, інтерв'ю з кожним респондентом починається з визначення інтерв'юером за спе-

ціальною процедурою, якою мовою, українською чи російською, респонденту зручніше спілкуватися. За цією процедурою на самому початку зустрічі з потенційним респондентом інтерв'юер має звернутися до нього з нечітким за орфоепією привітанням і поставити два запитання стосовно вживання респондентом української чи російської мови за такою інструкцією:

ШАНОВНИЙ ІНТЕРВ'ЮЕРЕ!

ЩОБ З'ЯСУВАТИ, ЯКОЮ МОВОЮ РЕСПОНДЕНТУ ЛЕГШЕ З ВАМИ РОЗМОВЛЯТИ,
ПРИВІТАЙТЕСЯ З НИМ, НЕ АКЦЕНТУЮЧИ МОВИ ПРИВІТАННЯ.

Добрий д[е]нь (в[е]ч[і]р)

ЯКЩО НА ВАШЕ ПРИВІТАННЯ РЕСПОНДЕНТ ВІДПОВІДАЄ...

...УКРАЇНСЬКОЮ, ЗАПИТАЙТЕ:

А) Скажіть, будь ласка, Вам легше розмовляти українською мовою, или, может быть, Вам легче разговаривать на русском языке?

Українською.

На русском...

однаково, немає значення

Б) А якою з цих двох мов Ви розмовляєте більше - українською чи російською?

Українською.....3

Важко сказати, мабуть, однаково.....4

На русском.....5

трудно сказать, наверное, одинаково.....6

...РОСІЙСЬКОЮ, ЗАПИТАЙТЕ:

Б) Скажите, пожалуйста, Вам легче разговаривать на русском языке, чи, возможно, Вам легче разговляти украинскою мовою?

ПОЗНАЧТЕ ВІДПОВІДЬ І ПРОВІДЬТЕ ІНТЕРВ'Ю УКРАЇНСЬКОЮ

ВОЗЬМИТЕ РУССКИЙ ОПРОСНИК, ОТМЕТЬТЕ ТАМ ПОЛУЧЕННЫЙ ОТВЕТ И ПРОВИДИТЕ ИНТЕРВЬЮ ПО-РУССКИ

все равно, не имеет значения

А на каком из этих двух языков Вы разговариваете больше - на русском или на украинском?

ПОЗНАЧТЕ ОДЕРЖАНУ ВІДПОВІДЬ І ПРОВІДЬТЕ ІНТЕРВ'Ю УКРАЇНСЬКОЮ

ВОЗЬМИТЕ ОПРОСНИК НА РУССКОМ ЯЗЫКЕ, ОТМЕТЬТЕ ТАМ ПОЛУЧЕННЫЙ ОТВЕТ И ПРОВИДИТЕ ИНТЕРВЬЮ ПО-РУССКИ

За даними опитувань, проведених КМІС у 2003 р. (опитано 22 462 респонденти, відібрані за вибірками, кожна з яких була репрезентативною для дорослого населення України від 18 років і старші), частки тих, кому легше спілкуватися українською мовою, і тих, кому легше спілкуватися російською, виявилися статистично однаковими (відмінність статистично незначуща на рівні $p = 0,05$) - приблизно по дві п'ятих дорослого населення. І майже одна п'ята опитаних potwierдила, що їм однаково легко спілкуватися як українською мовою, так і російською (табл. 3). При цьому серед українців (за моноетнічною самоідентифікацією) лише приблизно половині легше спілкуватися саме українською мовою, тоді як близько третини сказали, що їм легше спілкуватися російською. Серед росіян більше 80 % легше спілкуватися саме російською мовою, а близько 5 % — українською.

З 2002 по 2003 р. частка населення, що вважає більш легкою для спілкування українську мову, майже не змінилася: $41,2 \pm 0,5$ % у 2002 та $40,5 \pm 0,6$ % у 2003 р.; (відмінність статистично незначуща на рівні $p = 0,05$). Фактично не змінилася частка тих, кому легше спілкуватися українською мовою, і серед етнічних українців ($51,1 \pm 0,6$ % у 2002 та $50,1 \pm 0,7$ % у 2003; різниця статистично незначуща на рівні $p = 0,05$). А от частка тих, кому легше спілкуватися російською мовою в 2003 р. - порівняно з 2002-м - зменшилася на 1,1 % серед населення в цілому та на 1 % серед етнічних українців (відмінності статистично значущі на рівні $p = 0,01$ та $p = 0,05$ відповідно). Водночас частка тих, для кого українська і російська мови є однаково легкими для спілкування, збільшилася на 1,9 % серед населення в цілому та на 2,9 % серед етнічних українців (зазначені відмінності статистично зна-

Таблиця 3. Розподіл дорослого населення за національністю і легшою для спілкування мовою за даними опитувань КМІС у 2002 та 2003 рр. (%)

Назви легшою мовою	Категорія опитаних за національністю						Доросле населення загалом	
	Українці		Росіяни		Інші загалом		Рік опитування	
	Рік опитування		Рік опитування		Рік опитування			
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Українську	51,1	50,1	6,5	4,6	20,3	12,7	41,2	40,5
Російську	33,0	32,0	83,5	84,1	67,9	76,1	44,2	43,1
Українську та російську	15,8	17,9	10,0	11,2	11,8	11,2	14,5	16,4
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: зведені дані 19 опитувань, проведених із січня по листопад 2002 р., в яких загалом опитано 39 811 респондентів, і зведені дані 8 опитувань, проведених з лютого по жовтень 2003 р., в яких загалом опитано 22 462 респонденти. Всі опитування проведені КМІС методом безпосереднього інтерв'ю за вибірками, репрезентативними для дорослого населення України від 18 років.

чуші на рівні $p = 0,01$; інші відмінності статистичне незначущі).

Аналогічні тенденції зафіксовані й стосовно того, яка мова - українська чи російська - більше вживалася тими, кого умовно можна назвати білінгвами за самоідентифікацією, а саме тими, для кого, за їхнім свідченням, спілкуватися обома мовами однаково легко. З даних табл. 4 видно, що з 2002 по 2003 р. частка білінгвів, які більше користувалися українською мовою, ніж російською, серед населення в цілому зросла майже на 10 % (з $14,0 \pm 0,9$ % у 2002 р. до $23,8 \pm 1,4$ % у 2003-му), серед етнічних українців - приблизно на 11 % (з $15,3 \pm 1,0$ % у 2002-му до $26,1 \pm 1,6$ % у 2003р.)

та серед етнічних росіян за цей період - на 4 % (з $6,7 \pm 1,5$ % до $10,4 \pm 2,4$ %; усі наведені зміни статистичне значущі на рівні $p = 0,01$). Статистичне значущих змін за розглянутий період у користуванні українською мовою серед білінгвів інших етнічних груп не зафіксовано.

Щоравда, ті респонденти, які казали, що їм однаково легко розмовляти українською та російською мовами і що вони однаково часто ними користуються (умовно назвемо їх «рівносторонніми» білінгвами), не однаково часто використовують ці мови у відповідях на запитання інтерв'юерів щодо того, якою з цих мов вони розмовляють більше (табл. 5).

Таблиця 4. Розподіл білінгвів за національністю і мовою, якою вони, за самовизначенням, більше розмовляли у 2002 та 2003 рр. (%)

Більше розмовляють	Категорія опитаних за національністю						Усі білінгви	
	Українці		Росіяни		Інші загалом		Рік опитування	
	Рік опитування		Рік опитування		Рік опитування			
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Українською	15,0	25,6	6,5	10,4	12,4	14,2	13,8	23,5
Російською	24,2	33,2	41,4	60,5	37,9	53,1	26,9	37,1
Однаково обома	60,8	41,2	52,1	29,1	49,7	32,7	59,3	39,4
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 3; загальна чисельність білінгвів серед опитаних у 2002 р. - 5785 респондентів, серед опитаних у 2003 р. - 3586.

Таблиця 5. Розподіл «рівносторонніх» білінгвів за національністю і мовою, якою вони повідомляли про однакове користування двома мовами (%)

Повідомили, що однаково часто розмовляють обома мовами	Категорія опитаних за національністю						Усі «рівносторонні» білінгви	
	Українці		Росіяни		Інші загалом		Рік опитування	
	Рік опитування		Рік опитування		Рік опитування			
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Українською	38,8	43,1	37,3	53,4	51,6	51,3	39,2	44,2
Російською	61,2	56,9	62,7	46,6	48,4	48,7	60,8	55,8
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 3; загальна чисельність «рівносторонніх» білінгвів серед опитаних у 2002 р. - 3429 респондентів, серед опитаних у 2003 р. - 1414 респонденти.

Так, у 2003 р. на це запитання 44,2 % «рівносторонніх» білінгвів відповіли українською мовою, а 55,8 % - російською (відмінність статистичне значуща на рівні $p < 0,01$). При цьому етнічні росіяни з числа «рівносторонніх» білінгвів відповідали на це запитання українською мовою помітно частіше, ніж етнічні українці з числа тих же білінгвів - 53 % проти 43 % (відмінність статистичне значуща на рівні $p < 0,01$). Але знову ж таки у 2003 р.- порівняно з 2002-м - тих, хто відповідав на зазначене запитання українською, серед «рівносторонніх» білінгвів загалом було на 5 % більше, серед етнічних українців з їх числа - на 4,3 % більше, а серед етнічних росіян - на 16 % більше (усі відмінності статистичне значущі на рівні $p = 0,01$). У результаті у 2003 р. серед «рівносторонніх» білінгвів тих, хто відповідав на зазначене запитання українською мовою, було менше, ніж тих, хто відповідав російською, не на $21,6 \pm 1,6$ %, як у 2002р., а на $11,6 \pm 1,7$ %.

Якщо підсумувати наведені вище дані й розрахувати, використанню якої з цих двох мов — української чи російської - у своїй мовній поведінці надавали перевагу мешканці України у 2002 та 2003 рр., виявляється, що російською мовою зручніше розмовляти дещо більшій частці дорослого населення України (табл. 6).

Виходячи з наведених даних 2003 р., лише близько 58 % ($57,9 \pm 0,7$) етнічних українців за своєю вербальною поведінкою умовно можуть вважатися україномовними, тоді як 42 % ($42,1 \pm 0,7$) з них вербально поведуться скоріше як російськомовні. Ці ж дані показують, що у 2003 р. серед дорослого населення України (від 18 років і старші) поширеність української та російської мов знаходилася у співвідношенні 47 % до 53 % (дещо точніше - $47,2 \pm 0,7$ % до $52,8 \pm 0,7$ %; відмінність статистичне значуща на рівні $p < 0,01$). Тобто в першому наближенні (якщо не враховувати вживання суміші двох мов, так званого суржик) можна сказати, що у 2003 р. україномовні

за вербальною поведінкою люди складали від 46,5 до 47,9 % дорослого населення України, а російськомовні відповідно від 52,1 до 53,5 %.

Дані стосовно поширеності української мови у 2003 р. - порівняно з даними 2002 р. - не дають підстав стверджувати, що за цей час використання української мови збільшилося. Хоча серед дорослого населення в цілому та серед етнічних українців у 2003 р. зафіксовано дещо вищі показники, ніж у 2002 р., але математико-статистичний аналіз відмінностей між ними показує, що ці відмінності лежать у межах статистичної похибки вибіркового вимірювання (відмінність статистичне незначуща на рівні $p = 0,05$). І якщо у 2003 р.- порівняно з 2002-м - поширеність української мови серед дорослого населення в цілому та серед етнічних українців дещо зросла, це відбулося в таких межах ($46,6 \pm 0,5$ % до $47,2 \pm 0,7$ %), які не могли бути зафіксовані вибірковими опитуваннями обсягом до 40 тисяч респондентів. У той же час зафіксовані скорочення використання української мови між 2002 та 2003 рр. серед етнічних росіян ($9,1 \pm 0,7$ % до $7,6 \pm 0,8$ %) і серед інших етнічних груп (від $24,8 \pm 1,9$ % до $16,1 \pm 2,2$ %) виявилися статистичне значущими (на рівні $p < 0,01$).

Якщо порівняти дані всіх 12 років опитувань, виявляється, що в різні роки зміни в поширеності української мови відбувалися по-різному. Найбільш виразно загальні тенденції унаочнюються при розподілі часу від набуття Україною державної незалежності на три періоди: 1991-1994, 1995-1999 і 2000-2003 рр. (табл. 7).

Порівняльний математико-статистичний аналіз даних щодо обрання української мови в трьох виділених періодах дає підстави для висновку, що за час державної незалежності України поширеність української мови статистичне значуще (на рівні $p < 0,01$) зросла як серед дорослого населення в цілому, так і серед найчисельніших етнічних груп - українців і росіян. Так, порівняно з 1991-1994 рр. використання української

Таблиця 6. Розподіл дорослого населення України за національністю і зручнішою мовою в 2002 та 2003 рр. (%)

Зручніша мова	Категорія опитаних за національністю						Доросле населення загалом	
	Українці		Росіяни		Інші загалом		Рік опитування	
	Рік опитування		Рік опитування		Рік опитування			
	2002	2003	2002	2003	2002	2003	2002	2003
Українська	57,2	57,9	9,1	7,6	24,8	16,1	46,6	47,2
Російська	42,8	42,1	90,9	92,4	75,2	83,9	53,4	52,8
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 3.

Таблиця 7. Розподіл дорослого населення та найчисельніших етнічних груп за зручнішою мовою у трьох періодах державної незалежності України (%)

Зручніша мова	Роки опитувань		
	1991-1994	1995-1999	2000-2003
Доросле населення загалом			
Українська	43,8	48,8	47,7
Російська	56,2	51,2	52,3
Всього	100,0	100,0	100,0
Етнічні українці			
Українська	55,8	61,5	59,1
Російська	44,2	38,5	40,9
Всього	100,0	100,0	100,0
Етнічні росіяни			
Українська	7,5	9,4	9,7
Російська	92,5	90,6	90,3
Всього	100,0	100,0	100,0
Інші етнічні групи загалом			
Українська	21,4	21,7	23,2
Російська	78,6	78,3	76,8
Всього	100,0	100,0	100,0

Джерело: зведені дані 77 опитувань, проведених КМІС методом безпосереднього інтерв'ю за вибірками, репрезентативними для дорослого населення України (від 18 років) з жовтня 1991 по жовтень 2003 р., в яких загалом опитано 169 504 респонденти; зокрема, у 1991-1994 рр.- 22 567, у 1995-1999 - 50 788 та у 2000-2003 рр.- 96 149 респондентів.

мови у 2000-2003 рр. збільшилося серед дорослого населення орієнтовно від 44 до 48 % (точніше - від $43,8 \pm 0,7$ % до $47,7 \pm 0,3$ %); зокрема серед етнічних українців - від 56 до 59 % (від $55,8 \pm 0,8$ % до $59,1 \pm 0,4$ %) і серед етнічних росіян - від 7,5 до майже 10 % (від $7,5 \pm 0,7$ % до $9,7 \pm 0,5$ %). Статистично значущих змін (навіть на рівні $p = 0,05$) серед інших етнічних груп не зафіксовано.

Водночас є підстави стверджувати, що у 2000—2003 рр. поширеність української мови серед етнічних українців і серед дорослого населення в цілому була дещо меншою, ніж у 1995-1999 рр. Так, якщо у 1995-1999 рр. обирали для спілкування переважно українську мову $61,5 (\pm 0,5)$ % етнічних українців і $48,8 (\pm 0,5)$ % дорослого населення в цілому, то у 2000-2003 рр.- $59,1 (\pm 0,4)$ % етнічних українців і $47,7 (\pm 0,3)$ % дорослого населення в цілому (обидві відмінності статистично значущі на рівні $p < 0,01$). Таким чином, помітне зростання - майже на 6 % - поширеності обрання української мови етнічними українцями України в 1995-1999 рр. змінилося деяким зменшенням її обрання ними в період 2000-2003 рр.

Таблиця 8. Розподіл дорослого населення за лінгво-етнічними групами у трьох періодах державної незалежності України (%)

Лінгво-етнічні групи	Роки опитувань		
	1991-1994	1995-1999	2000-2003
Україномовні українці	41,2	46,3	45,4
Російськомовні українці	32,6	28,2	30,9
Російськомовні росіяни	19,7	17,0	16,5
Інші лінгво-етнічні групи	6,5	8,5	7,2
Всього	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 7.

Наведені вище дані дозволяють у першому наближенні (без урахування білінгвізму і біетнічності) вирахувати пропорції лінгво-етнічної структури дорослого населення України й оцінити найзагальніші тенденції її змін за часи незалежності (табл. 8).

Наведені в табл. 8 дані показують, що найчисельнішою лінгво-етнічною групою у складі населення України були й залишаються україномовні етнічні українці, частка яких серед дорослого населення в цілому в 1995-1999 рр. була помітно більшою, ніж у 1991-1994 рр. Їхня чисельність зросла за цей час приблизно з 41 до 46 % (точніше - із $41,2 \pm 0,6$ % до $46,3 \pm 0,4$ %; відмінність статистично значуща на рівні $p < 0,01$). І хоча за останній період - порівняно з попереднім - частка україномовних українців була зафіксована в обсязі, меншому майже на 1 % ($45,4 \pm 0,3$ % проти $46,3 \pm 0,4$ %; відмінність статистично значуща на рівні $p < 0,01$), вона тепер не менше ніж на 4 % більша, ніж у перший період незалежності, тобто їхня питома вага в цьому обчисленні збільшилася приблизно в 1,1 раза.

Частка ж російськомовних етнічних українців, які є другою за чисельністю групою в лінгво-етнічному складі населення України, за всі роки незалежності скоротилася приблизно на 1,5-2 % (з $32,6 \pm 0,6$ % до $30,9 \pm 0,3$ %; відмінність статистично значуща на рівні $p < 0,01$). Але скорочення відбувалося в першій половині розглянутих років незалежності (найменша частка російськомовних українців зафіксована в другому з трьох виділених періодів, у 1995-1999 рр., коли вона зменшилася до $28,2 \pm 0,4$ %), а в другій половині розглянутих років незалежності частка цієї лінгво-етнічної групи статистично значущо (на рівні $p < 0,01$) зросла - приблизно на 2,7 %.

Частка третьої за чисельністю групи в лінгво-етнічному складі дорослого населення України - російськомовних етнічних росіян - за роки незалежності майже не зазнавала коливань, однозначно зменшуючись: із $19,7 \pm 0,5$ % у 1991-1994 рр. до $17,0 \pm 0,3$ % у 1995-1999 рр. і до $16,5 \pm 0,2$ % у 2000-2003 рр. (відмінність між першим і другим періодами статистично значуща на рівні $p < 0,01$, між другим і третім - на рівні $p < 0,05$).

Загальний обсяг усіх інших лінгво-етнічних груп серед дорослого населення України в другому періоді розглянутих років незалежності був помітно більшим, ніж у першому - $8,5 \pm 0,2$ % проти $6,5 \pm 0,3$ %, а в третьому, хоч і меншим, ніж у другому ($7,2 \pm 0,2$ %), але більшим, ніж у першому (обидві відмінності статистично значущі на рівні $p < 0,01$).

Додатковий аналіз змін, що відбувалися у лінгво-етнічному складі дорослого населення України за роки останнього періоду, засвідчив, що коливання чисельності двох найбільших лінгво-етнічних груп - україномовних і російськомовних етнічних українців - за останні роки також продовжувалися (табл. 9).

Так, у 2001 р.- порівняно з попереднім роком - частка україномовних етнічних українців на 1,5 % збільшилася, у 2002 - на 2,7 % зменшилася, а у 2003 р.- на 3,9 % знову збільшилася до $47,6 \pm 0,7$ % (усі зміни статистично значущі; між 2000 і 2001 рр.- на рівні $p < 0,05$, а обидві наступні - на рівні $p < 0,01$). Таким чином, хоча й із коливаннями, але частка україномовних етнічних українців за останню третину розглянутих років незалежності на 2,7 % збільшилася, а за всі 12 років - стала на 4,1 % більшою (зміни статистично значущі на рівні $p < 0,01$). За цей же час частка російськомовних етнічних українців, зазнавши статистично значущих (на рівні $p < 0,01$) коливань - збільшення у 2002 р. та зменшення у 2003-му, в результаті залишилася статистично ідентичною ($30,4 \pm 0,6$ %) з 2000 і 1991 р. (відмінності статистично незначущі на рівні $p = 0,05$). На 2003 р. зменшилася (до $14,8 \pm 0,5$ %) частка російськомовних етнічних росіян - на 2,9 % з 2000 р. та на 5,0 % - із 1991 р. (зміни статистично значущі на рівні $p < 0,01$).

Загальна частка всіх інших лінгво-етнічних груп - ні за роки незалежності в цілому, ні за останні чотири роки - статистично значуще не змінилася ($6,5 \pm 0,9$ % в 1991 р., $7,7 \pm 0,6$ % у 2000 р. та $7,2 \pm 0,3$ % у 2003 р.). Серед цієї су-

Таблиця 9. Розподіл дорослого населення за лінгво-етнічними групами у 2000-2003 рр. (%)

Лінгво-етнічні групи	Рік опитувань			
	2000	2001	2002	2003
Україномовні українці	44,9	46,4	43,7	47,6
Російськомовні українці	29,7	28,9	32,7	30,4
Російськомовні росіяни	17,7	17,0	16,9	14,8
Інші лінгво-етнічні групи	7,7	7,7	6,7	7,2
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: зведені дані 33 опитувань, проведених КМІС методом безпосереднього інтерв'ю за вибірками, репрезентативними для дорослого населення України (від 18 років) з лютого 2000 р. по жовтень 2003 р., в яких загалом опитано 98 230 респондентів; зокрема, в 2000 р- 8476, у 2001 - 26292, у 2002 - 41 010 та у 2003 - 22 462 респонденти.

купності лінгво-етнічних груп відносно найбільшу частку складають україномовні етнічні росіяни, яких у 2003 р. в Україні було від 1,1 до 1,5 %. В цілому ж у 2003 р. з 7,2 % чисельності інших лінгво-етнічних груп $2,1 \pm 0,2$ % складали україномовні, а $5,1 \pm 0,3$ % - російськомовні групи.

Важливим аспектом характеристики лінгво-етнічної структури суспільства є її зміни не тільки в часі, а й у просторі - параметри територіальних складових. У найзагальнішому вигляді - це пропорції основних етнічних, мовних і лінгво-етнічних груп у традиційно виокремлюваних п'яти найбільших регіонах України¹ (табл. 10).

Наведені в табл. 10 дані показують, що за параметрами лінгво-етнічного складу дорослого населення регіонів останні помітно відрізняються один від одного. При цьому, чим далі вони розташовані один від одного географічне, тим більша відмінність.

У лінгво-етнічному складі статистично значущих відмінностей не виявлено лише між Південним і Східним регіоном за часткою в їхньому складі етнічних українців, а також між Західним і Західно-центральним та Західно-Центральним і Східно-Центральним регіонами за часткою в їхньому складі загальної чисельності малих лінгво-етнічних груп.

Відносно найменші відмінності між регіонами зафіксовані в їхньому етнічному складі (середнє значення абсолютних величин відмінностей між частками однакових етнічних груп сусідніх

¹ Західний регіон - Волинська, Рівненська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Закарпатська й Чернівецька області; Західно-Центральний - Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Київська області й місто Київ; Східно-Центральний - Дніпропетровська, Полтавська, Сумська і Чернігівська області; Південний - Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька області й АР Крим; Східний регіон - Харківська, Донецька і Луганська області.

Таблиця 10. Розподіл дорослого населення за етнічними, мовними та лінгво-етнічними групами у п'яти регіонах України 2003 р. (%)

Категорії дорослого населення	Регіони				
	Західний	Західно-Центральний	Східно-Центральний	Південний	Східний
<i>Етнічні групи</i>					
Українці	94,0	89,4	85,5	60,7	61,7
Росіяни	3,2	8,6	11,7	29,7	34,0
Інші	2,8	2,1	2,8	9,6	4,3
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Зручніша мова</i>					
Українська	95,0	74,4	40,7	15,5	7,7
Російська	5,0	25,6	59,3	84,5	92,3
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Лінгво-етнічні групи</i>					
Україномовні українці	92,1	72,8	41,2	17,1	12,3
Російськомовні українці	1,9	16,5	44,3	42,8	49,4
Російськомовні росіяни	1,7	6,0	9,2	26,4	30,2
Інші лінгво-етнічні групи	4,3	4,8	5,4	13,6	8,1
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: зведені дані 8 опитувань, проведених КМІС з лютого по жовтень 2003 р. методом безпосереднього інтерв'ю за вибірками, репрезентативними для дорослого населення України (від 18 років), у яких загалом опитано 22 462 респонденти, зокрема, у Західному регіоні - 4278 респондентів, у Західно-Центральному - 4278, у Східно-Центральному - 3639, у Південному - 4281 і в Східному - 4881 респондент.

регіонів складає 6,6 %), а відносно найбільші відмінності - у складі мовних груп (середнє значення абсолютних величин відмінностей між частками однакових мовних груп сусідніх регіонів складає 21,8 %). Найбільш контрастно за мовними схильностями відрізняються Західний і Східний регіони. В Західному - 95 % дорослого населення надає перевагу спілкуванню українською мовою, а в Східному - більше 92 % - спілкуванню російською мовою.

Нагадаємо, однак, що мовна складова всіх згадуваних вище груп визначалася лише за самоідентифікацією мови респондентом. Визначені таким шляхом пропорції поширення різних лінгво-етнічних груп, безумовно, не враховують фактичної мовної поведінки респондентів. У певному розумінні експертну оцінку цієї поведінки дає ідентифікація мови респондентів двомовними інтерв'юерами після закінчення інтерв'ю. За такими оцінками, що накопичуються КМІС за результатами більшості опитувань, починаючи з 1996 р., досить помітна частка респондентів розмовляє з інтерв'юерами певною сумішню української та російської мов (табл. 11).

Дані, наведені в табл. 11, свідчать про те, що порівняно з періодом 1996-1999 рр. частка населення, мова якого ідентифікується нашими інтерв'юерами як суміш української та російської, стала статистично значущою (на рівні $p < 0,01$) меншою, хоча частка тих, чия мова ідентифі-

Таблиця 11. Розподіл дорослого населення за мовою використання у двох періодах державної незалежності України (%)

Мова використання	Роки опитувань	
	1996-1999	2000-2003
Українська	39,2	38,7
Суміш української та російської	18,2	14,7
Російська	42,6	46,6
Всього	100,0	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 7.

кується інтерв'юерами як українська, за цей період у цілому не збільшилася (різниця між 39,2 % в 1995-1999 рр. і 38,7 % у 2000-2003 рр. статистично незначуща на рівні $p = 0,05$). Статистично значущо ця частка не змінилася і за останні чотири роки (табл. 12).

Таблиця 12. Розподіл дорослого населення за мовою використання у 2000-2003 рр. (%)

Мова використання	Рік опитувань			
	2000	2001	2002	2003
Українська	38,5	38,8	38,3	39,6
Суміш української та російської	16,3	16,1	14,2	11,9
Російська	45,1	45,1	47,5	48,5
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 9.

**13. Розподіл дорослого населення
за мовою використання в п'яти регіонах у 2003 р. (%)**

Мова використання	Регіони				
	Західний	Західно-Центральний	Східно-Центральний	Південний	Східний
Українська	94,4	61,2	31,9	5,2	3,7
Суміш української та російської	2,5	14,6	21,7	12,4	9,6
Російська	3Д	24,2	46,4	82,3	86,8
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 10.

За щорічними даними, що узагальнюють оцінки інтерв'юєрів в опитуваннях 2000-2003 рр., серед дорослого населення за цей період статистично значуще (на рівні $p < 0,01$) зменшилася поширеність суржика та збільшилася поширеність російської мови. Кількість користувачів російської мови з 2000 до 2003 р. на 3,4 % зросла, а користувачів суржика на 4,4 % скоротилася. Зафіксоване певне збільшення використання української мови поки що статистичне незначуще на рівні $p < 0,05$.

А в регіональному аспекті пропорції використовуваних мов різняться набагато більше, ніж у часі. Так, у 2003 р. виділені великі регіони України - крім Південного та Східного - статистично значуще (на рівні $p < 0,01$) відрізнялися один від одного за поширеністю в них української та російської мов, а також суржика (табл. 13).

Середнє значення абсолютних величин відмінностей між сусідніми регіонами за частками категорій населення, однакових за мовою використання, складало 17,1 % і є дещо меншим, ніж середнє значення абсолютних величин відмінностей між сусідніми регіонами за частками категорій населення, однакових за зручнішою для них мовою. І якщо за використанням української та російської мов знову найбільше відрізняються Західний і Східний регіони (у Західному на 90,7 % більше, ніж у Східному, поширене спілкування українською мовою, і на 83,7 % менш поширене

спілкування російською мовою), то за використанням суржика найбільше відрізняються Західний і Східно-Центральний регіони, в останньому з яких використання суміші української та російської мов трапляється майже в 9 разів частіше, ніж у Західному регіоні.

Як і можна було очікувати, поділ дорослого населення за використовуваною мовою досить сильно (хоча й неоднозначно) пов'язаний із його ж поділом за мовою, яка вважається легшою для спілкування (табл. 14). Придатні для оцінки щільності цього зв'язку коефіцієнти рангової кореляції τ , Кендала та ρ Спірмена мають непересічне високі значення: вони відповідно дорівнюють 0,83 та 0,88.

Так, серед тих, хто на початку інтерв'ю говорить, що легше спілкується українською мовою, під час подальшого інтерв'ю значно рідше - в 4,6 раза - розмовляє сумішню української та російської мов, ніж серед тих, хто вважає, що їм однаково легко спілкуватися українською та російською мовами. Ще рідше, ніж серед білінгвів, - у 6,7 раза - використання суржика трапляється серед тих, хто вважає, що легше розмовляє російською мовою.

Зібрані дані свідчать також про те, що поширеність суржика значною мірою пов'язана з етнічною належністю. Так, використання суміші української та російської мов у 2003 р. зафіксоване майже серед 14 % ($13,8 \pm 0,8$) етнічних

Таблиця 14. Розподіл дорослого населення за мовою використання та за мовою, якою легше спілкуватися, у 2003 р. (%)

Мова використання	Назвали легшою мовою			Доросле населення загалом
	Українську	Українську і російську	Російську	
Українська	90,6	18,9	1,3	39,7
Суміш української та російської	7,9	36,6	5,5	12,0
Російська	1,5	44,5	93,2	48,3
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 10.

Таблиця 15. Розподіл дорослого населення у 2003 р. за п'ятьма лінгво-етнічними групами в п'яти регіонах (%)

Мова використання	Регіони					Доросле населення загалом
	Західний	Західно-Центральний	Східно-Центральний	Південний	Східний	
Україномовні українці	91,7	59,3	30,8	5,3	3,6	38,5
Суржикомовні українці	1,5	13,0	20,6	11,3	8,3	10,7
Російськомовні українці	1,3	17,2	33,5	40,0	48,6	28,0
Російськомовні росіяни	1,5	5,8	11,1	31,3	34,1	16,9
Інші лінгво-етнічні групи	4,0	4,7	4,0	12,2	5,4	6,0
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 10.

українців, серед 5 % ($\pm 1,0$) етнічних росіян і серед 5-10 % ($7,6 \pm 2,5$) представників інших етнічних груп загалом.

Через помітну поширеність суржика серед етнічних українців урахування у їхньому складі лише двох мовних груп - україномовної та російськомовної - виявляється недостатнім. Більш адекватним у цьому аспекті постає розрізнення в їхньому складі трьох лінгво-етнічних груп - включно із суржикомовними українцями (називаючи суржиком суміш саме української та російської мов). З урахуванням поширеності користування суржиком (без урахування індивідуальної біетнічності) лінгво-етнічна структура дорослого населення України в цілому та її п'яти найбільших регіонів представлена в табл. 15.

Наведені в цій таблиці дані свідчать, що навіть без урахування індивідуальної біетнічності етнічні українці, які складають переважну більшість населення України, за однією із суттєвих культурних ознак — мовою використання — є помітно неоднорідним етнокультурним угрупованням. Відносно найбільша його частина - майже 2/5 дорослого населення України - україномовні українці, які складають майже половину вітчизняного українського етносу ($49,9 \pm 1,1$ % усіх дорослих українців України за даними опитувань КМІС у 2003 р.).

Другою за чисельністю лінгво-етнічною групою в Україні є російськомовні українці, які складають більше третини ($36,3 \pm 1,1$ %) вітчизняного українського етносу. Остання за чисельністю частина цього етносу ($13,8 \pm 0,8$ %) - суржикомовні українці, лінгво-етнічна група українців зі змішаною мовою, яка є четвертою за чисельністю серед дорослого населення України, що становить більше однієї десятої його загалом. Третьою за чисельністю лінгво-етнічною групою в Україні, що складає майже 1/6 всього її дорослого населення ($16,9 \pm 0,7$ %), є російськомовні росіяни. Всі інші лінгво-етнічні групи загалом складають

лише 6 % ($\pm 0,5$ %) дорослого населення України, причому приблизно одну чверть цього загалу ($1,5 \pm 0,2$ %) становлять специфічні групи етнічних росіян - суржикомовні ($0,9 \pm 0,2$ %) й україномовні ($0,6 \pm 0,1$ %).

Ще більшим різноманіттям характеризується лінгво-етнічна структура України, коли врахувати явище індивідуальної біетнічності. На відміну від опитувань під час переписів населення, в соціологічних опитуваннях можливість моноетнічної самоідентифікації респондентів інколи передбачається, тобто від респондента не завжди вимагається зазначення належності лише до одного етносу. Завдяки відповідній постановці запитань у таких дослідженнях отримують дані, що дозволяють адекватніше оцінювати параметри етнічної структури населення та її складових.

У 13 опитуваннях, проведених КМІС із 1994 р. за вибірками, репрезентативними для дорослого населення України, які охоплювали загалом 36 926 респондентів, запитання стосовно національності респондента не супроводжувалося вимогою визначити свою належність лише до однієї моноетнічної групи. У цих опитуваннях передбачалася фіксація також і такого варіанта відповіді респондента на запитання стосовно його національності, коли він за власною ініціативою визначає себе українсько-російським *біетнором*, тобто людиною, що належить до двох етнічних груп (беруться до уваги відповіді типу «я і українець і росіянин», «я і росіянка і українка» тощо). Розподіл відповідей щодо етнічної належності в цих опитуваннях наведений у табл. 16.

Явище індивідуальної біетнічності повніше враховується тоді, коли дослідники не обмежуються фіксацією її ініціативної самоідентифікації, а ставлять респонденту й зондуєче запитання стосовно однозначності чи неоднозначності його етнічної самоідентифікації. Так, до тих респондентів, які у відповіді на запитання, ким

Таблиця 16. Розподіл дорослого населення за моноетнічною та ініціативною біетнічною самоідентифікацією у двох періодах державної незалежності України (%)

Етнічна ініціативна самоідентифікація	Роки опитувань	
	1994-1999	2001-2002
Українці	70,6	74,7
Українці-росіяни	4,8	3,1
Росіяни	19,7	17,9
Інші	4,8	4,4
Всього	100,0	100,0

Джерело: зведені дані 13 опитувань, проведених КМІС методом безпосереднього інтерв'ю за вибірками, репрезентативними для дорослого населення України (від 18 років) з травня 1994 р. по листопад 2002 р., у яких загалом опитано у 1994-1999 рр. – 15 891 респондент, а у 2001-2002 рр. – 19 037 респондентів.

вони вважають себе за національністю, називаються українцями, росіянами чи й українцями, і росіянами, ставиться додаткове запитання:

Прошу Вас відповісти ще на одне запитання стосовно національної належності, щоб записати її якомога точніше. Справа в тому, що деякі люди вважають себе належними водночас до двох або навіть більше національностей. Подивіться, будь ласка, на цю картку (див. нижче) та скажіть, яке з цих суджень якнайбільше відповідає Вашій думці про себе.

**КАРТКА ДЛЯ РЕСПОНДЕНТА
ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ**

Я вважаю себе

Тільки українцем

І українцем, і росіянином, але більше українцем

Однаковою мірою і українцем, і росіянином

І росіянином, і українцем, але більше росіянином

Тільки росіянином

Перший і останній варіанти відповідей інтерпретуються як моноетнічні самоідентифікації респондентів, а три середні - як різні рівні їхньої українсько-російської індивідуальної біетнічності.

Таке зондує запитання ставилося у 13 опитуваннях, проведених КМІС із 1994 р. за вибірками, репрезентативними для дорослого населення, які охоплювали 35 598 респондентів. Пропорції етнічної структури населення України, отримані з повним урахуванням українсько-російської індивідуальної біетнічності, наведені в табл. 17.

Дані в табл. 17 показують, що більше половини дорослого населення України - це моноетнічні українці; в останні роки їхня частка на-

Таблиця 17. Етнічна структура дорослого населення з повним урахуванням українсько-російської біетнічності у двох періодах державної незалежності України (%)

Моноетнічна та біетнічна самоідентифікація	Роки опитувань	
	1994-1999	2001-2003
Тільки українська	59,8	62,9
Українська і російська	24,4	22,5
Тільки російська	11,3	10,0
Інша	4,5	4,6
Всього	100,0	100,0

Джерело: зведені дані 13 опитувань, проведених КМІС методом безпосереднього інтерв'ю за вибірками, репрезентативними для дорослого населення України (від 18 років) з травня 1994 р. по лютий 2003 р., у яких загалом опитано у 1994-1999 рр. – 23 736 респондентів, а у 2001-2003 рр. – 11 859 респондентів.

ближається до двох третин (відмінність між даними, яка засвідчує зростання цієї частки населення, статистично значуща з імовірністю, що перевищує 0,99). Водночас другу за чисельністю етнічну групу в Україні складають не моноетнічні росіяни, а українсько-російські біетнори. Порівняння даних, наведених у таблицях 16 і 17, свідчить, що їхня частка серед населення України є значно більшою, ніж виявлена за ініціативною самих респондентів. І хоча порівняння даних за 1994-1999 рр. з даними за 2001-2003 рр. свідчить про її скорочення (із статистичною значущістю на рівні $p < 0,01$), чисельність українсько-російських біетнорів лишається більшою за п'яту частину всього дорослого населення України та більше ніж удвічі перевищує частку моноетнічних росіян (останніх за даними опитувань КМІС 2001-2003 рр. нараховується $10,0 \pm 0,5$ %).

Значною мірою це пов'язано з тим, що близько двох п'ятих ($42,2 \pm 2,1$ %) з тих мешканців України, які за умов моноетнічної ідентифікації називають себе росіянами, в опитуваннях, що надають їм можливість біетнічної самоідентифікації, визначають себе українцями. Такі мешканці України становлять третину всіх вітчизняних українсько-російських біетнорів. Інші дві третини складаються з тих мешканців України, які за умов моноетнічної ідентифікації називають себе українцями, і лише в тих опитуваннях, які надають їм можливість біетнічної самоідентифікації, визначають себе певною мірою і росіянами. Таких серед українців приблизно 1/5 частина (точніше, за даними опитувань 2001-2003 рр., - $20,7 \pm 0,8$ %).

Якщо розглянути розподіл моноетнічних українців, українсько-російських біетнорів і моноетнічних росіян за п'ятьма виділеними вище регіонами України, неважко відзначити, що цей роз-

Таблиця 18. Розподіл моноетнічних українців, росіян та українсько-російських біетнорів у п'яти регіонах у 2001-2003 рр. (%)

Моно- та біетнори	Регіони				
	Західний	Західно-Центральний	Східно-Центральний	Південний	Східний
Моноетнічні українці	92,6	83,8	73,3	40,5	34,1
Українсько-російські біетнори	6,0	12,8	19,6	37,3	45,0
Моноетнічні росіяни	1,4	3,4	7,1	22,2	20,8
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: зведені дані 6 опитувань, проведених КМІС методом безпосереднього інтерв'ю за вибірками, репрезентативними для дорослого населення України (від 18 років) із січня 2001 р. по лютий 2003 р., у яких загалом опитано 11 859 респондентів.

поділ (табл. 18) дуже нагадує наведений раніше в табл. 10 розподіл за тими ж регіонами відповідно україномовних українців, російськомовних українців і російськомовних росіян. Чим далі на Захід, тим більше моноетнічних українців і менше українсько-російських біетнорів, а також моноетнічних росіян. І навпаки, чим далі на Схід і Південь, тим менше моноетнічних українців і більше українсько-російських біетнорів, а також моноетнічних росіян. Єдина відмінність від розподілу відповідних лінгво-етнічних груп зафіксована в тому, що у Східному регіоні на декілька відсотків більше, ніж у Південному, російськомовних росіян, але моноетнічних росіян фактично стільки ж (відмінність в 1,4 % статистичне незначуща на рівні $p = 0,05$).

Проведений додатковий аналіз показує наявність значного зв'язку лінгво-етнічної неоднорідності (яка виявляється, коли етнічна ідентифікація здійснюється без урахування біетнічності) з етнічною неоднорідністю, що враховує явище індивідуальної біетнічності. Так, аналіз мовних схильностей (які респонденти виявляють

на початку опитування, коли штерв юери з ясовують, якою мовою респондентам зручніше спілкуватися) свідчить про те, що серед моноетнічних українців частка україномовних більше ніж удвічі перевищує частку російськомовних, а серед українсько-російських біетнорів, навпаки, частка україномовних більше ніж учетверо менша за частку російськомовних (табл. 19).

Серед моноетнічних росіян частка російськомовних більше ніж у 22 рази перевищує частку україномовних, а серед біетнорів частка російськомовних менше ніж у 5 разів перевищує частку україномовних. З іншого боку, серед російськомовних росіян моноетнічних в 1,4 раза більше, ніж біетнорів, а серед україномовних, навпаки, моноетнічних у 3,3 раза менше, ніж біетнорів. Водночас серед україномовних українців моноетнічних майже в 19 разів більше, ніж біетнорів, а серед російськомовних українців моноетнічних лише в 2 рази більше, ніж біетнорів.

Загалом, аналіз статистичних зв'язків виявив високий рівень залежності неоднорідності українсько-російської частини лінгво-етнічної структури

Таблиця 19. Розподіл дорослого населення за лінгво-етнічними й етнічними групами у 2003 р. (%)

Українсько-російські лінгво-етнічні групи	Українсько-російські моноетнори та біетнори			Всього
	Моноетнічні українці	Українсько-російські біетнори	Моноетнічні росіяни	
Україномовні українці	63,1	11,7	–	49,4
Російськомовні українці	30,9	47,4	–	31,2
Україномовні росіяни	–	6,9	4,3	1,9
Російськомовні росіяни	–	34,0	95,7	17,5
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0
Українсько-російські лінгво-етнічні групи	Українсько-російські моноетнори та біетнори			Всього
	Моноетнічні українці	Українсько-російські біетнори	Моноетнічні росіяни	
Україномовні українці	94,9	5Д	–	100,0
Російськомовні українці	67,3	32,7	–	100,0
Україномовні росіяни	–	76,5	23,5	100,0
Російськомовні росіяни	–	41,9	58,1	100,0
Всього	67,9	21,5	10,6	100,0

Джерело: дані опитувань, зазначених у табл. 18.

від неоднорідності її біетнічної структури. Коефіцієнт Сомерса d , який у разі повної залежності одного параметра від іншого, як відомо, дорівнює одиниці, в даному випадку досягає 0,785. Це дає підстави припускати, що подальша еволюція лінгво-етнічної структури населення України в соціальному аспекті значною мірою буде залежати від динаміки міжетнічної міксації, яка відбувається через між-етнічні шлюби та формування біетнічних родин.

Викладені результати аналізу лінгво-етнічної структури українського суспільства за даними

опитувань Київського міжнародного інституту соціології свідчать про те, що ця структура є значно складнішою, ніж її відображення за даними офіційної статистики. Є підстави вважати, що неоднорідності цієї структури мають враховуватися під час вивчення не лише соціокультурних, але й національно-політичних вимірів українського суспільства. Про це, за нашими розрахунками, свідчать статистичні зв'язки між параметрами лінгво-етнічної структури дорослого населення та розподілами його електоральних схильностей на президентських виборах в Україні у 1994 та 2004 рр.

V. Khmelko

ETHNO-LINGUISTIC STRUCTURE OF UKRAINE: REGIONAL FEATURES AND TENDENCIES OF CHANGES DURING INDEPENDENCE

The methodology of gathering and results of the analysis of the data of 77 All-Ukrainian sociological surveys (about 173 thousand interviews carried out by the Kiev International Institute of Sociology in 1991-2003) are covered. Dynamics and regional features of an extent to which a choice of Ukrainian or Russian language has spread at dialogue with interviewers among Ukrainians, Russian and Ukrainian-Russian biethnors (on self-identification) are described. Significant dependence of ethno-linguistic structure parameters on the appropriate parameters of the Ukrainian-Russian biethnicity is revealed.